

Ірина Радіонова

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (Харків, Україна)

Національна відповідь на глобальну пандемію: політика, соціальна комунікація та соціокультурна травма

Метою статті є дослідження перспектив конструювання соціокультурної травми пандемії COVID-19 в Україні. Доведена доречність використання соціокультурного підходу та терміну соціокультурна травма у даному аналізі. Соціокультурна травма розглянута як процес: від умов розгортання до ознак подолання.

Визначена роль соціальної комунікації у конструюванні соціокультурної травми. Роль нарації та медіатизованої репрезентації є вирішальними для концептуалізації соціокультурної травми. Виникає змагання інтерпретацій того, що дійсно відбулося, у призначенні відповідальних, у розробці стратегій відновлення «розриву соціальної тканини». Визначення руйнівних подій як соціокультурної травми є контингентним результатом. Серед факторів, взаємодія яких визначає результат: таймінг, політичний контекст, дії влади, контент мас-медійних репрезентацій.

З'ясовано, що пандемія у своїй глобальності постане перед кожним суспільством як суто конкретний виклик у специфічному історичному, соціокультурному, політичному контексті. Отже, кожне суспільство для себе буде визначати її зміст та травматичність. Розкрита небезпечність розповсюдження ідеї, що тільки авторитарні уряди можуть контролювати розгортання пандемій.

Зазначено, що в умовах пандемії загострюються питання нерівності. У світі загалом і в Україні зокрема поняття справедливості набуває політичного потенціалу.

Доведено, що основною причиною, що знімає з сучасного суспільного порядку денного питання травми пандемії в Україні, є травма бойових дій на Донбасі та втрати Криму у 2014 році. Завдяки спіралі сигніфікації у суспільстві утверджується головний наратив (травма війни), що поглинає інші. В Україні соціокультурна травма COVID-19 зараз існує як «потенційна травма». Актуалізація цієї травми може повести як важким шляхом комплексного оновлення суспільного життя, так і шляхом використання її у політичній боротьбі. Колективна пам'ять українців про травматичні події пандемії може перетворитися на капітал, за володіння яким наявні або нові політичні сили поведуть змагання в майбутньому.

Ключові слова: культурна травма, соціальна нерівність, соціокультурна травма, соціальна комунікація, пандемія COVID-19 в Україні, політична відповідь на пандемію, політизація «потенційної травми».

Iryna Radionova

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine)

National Response to the Global Pandemic: Policy, Social Communication and Sociocultural Trauma

The aim of the article is to study the prospects of constructing a socio-cultural trauma of the COVID-19 pandemic in Ukraine. We prove that it is appropriate to use the sociocultural approach and the term sociocultural trauma for this analysis. Sociocultural trauma is considered as a process: from the conditions for its inception to the signs of overcoming of trauma.

The role of social communication in the construction of socio-cultural trauma is determined. The roles of the narrative and media representation are crucial for the conceptualization of sociocultural trauma. Competition emerges between interpretations of what really happened, designation of those responsible, and development of strategies to restore the «tear in the social fabric». The definition of destructive events as a sociocultural trauma is a contingent result. Among the factors whose interaction determines this result are: timing, political context, government actions, mass media representations.

We find that given its global nature, the pandemic presents itself as a distinct challenge for each society, in a specific historical, sociocultural, political context. Thus each society will determine for itself the content and degree of its trauma. The danger of spreading the idea that only authoritarian governments can control pandemics is also considered.

It is noted that in the context of a pandemic, issues of inequality are exacerbated. In the world as a whole and in Ukraine in particular, the concept of justice is gaining political potential.

We prove that the main reason for the absence of the pandemic trauma from the current social agenda in Ukraine is the ongoing trauma of the hostilities in the Donbas and the annexation of Crimea in 2014. The spiral of signification in society establishes the key narrative (the trauma of war), which then absorbs others. However, the sociocultural trauma of COVID-19 currently exists as a «potential trauma». The actualization of this trauma can lead both to a difficult path of the renewal of public life and to its use in the political struggle. The Ukrainians' collective memory of the traumatic events of the pandemic could become a capital for which existing or new political forces would compete in the future.

Keywords: *Cultural Trauma, Social Inequality, Sociocultural Trauma, Social Communication, Pandemic COVID-19 in Ukraine, Political Response to the Pandemic, Politicization of «Potential Trauma».*

Вступ.

Глобальна пандемія постала перед людством викликом що не має аналогів у сучасній історії. За умов надзвичайно високого рівня взаємозалежності та взаємовпливу усіх сфер життя на макро-, мезо- та мікрорівні ризики запускають, посилюють один одного. Глобальна пандемія принесла чисельні смерті та страждання, спровокувала мультиплікацію невдач, промахів, провалів в управлінні, соціальну нестабільність, безробіття та інш. Головне питання, що вирішували ті, хто мав та має приймати рішення та брати на себе відповідальність – зіставити ризики прогресу пандемії та ризики економічного падіння через карантинні заходи. Глобальний характер пандемії, безпрецедентна медійна репрезентація вимагають від кожного уряду корекції своїх дій відповідно до представлених трендів реагування. При цьому глобальна пандемія набуває національної репрезентації та потребує національної відповіді навіть у таких наднаціональних об'єднаннях як Європейський Союз. Травматичність пандемії та її наслідків очевидні. Однак питання, що на наш погляд, постає перед Україною та перед кожним суспільством – чи відбудеться конструювання соціокультурної травми пандемії.

Методологічними засадами дослідження проблематики культурної травми виступали засадничі напрацювання Дж. Александера, Р. Айермана, Н. Смелзера, П. Штомпки. Вітчизняні дослідники плідно застосовують цю методологію. О. Суший визначила шляхи застосування теоретико-методологічних положень концепції культурної травми до аналізу подій 2013 – 2014 рр. в Україні (Суший, 2014). Н. К. Міхно розглядає військові дії на Сході України як культурну травму (Міхно, 2020).

В.І. Огієнко аналізує дискурс травми та Голодомор у контексті дискурсу травми (Огієнко, 2011, 2013). М. Александрова фокусує увагу на колективізації в Україні як культурній травмі (Александрова, 2016).

Мета роботи – дослідити перспективу конструювання соціокультурної травми пандемії COVID-19 в Україні.

Результати дослідження.

Суспільство це постійна трансформація. Як зазначає П. Штомпка це постійне соціальне становлення (social becoming) скоріше ніж стабільне буття. Пандемія постає зміною таких масштабів, що деякі знавці пропонують новий поділ суспільного часу на еру «до коронавірусу» та еру «після коронавірусу» (Schwab, Malleret, 2020). Зміни, що відбуваються, та їхні комплексні наслідки не можуть бути передбачені через надскладну взаємопов'язаність та взаємовпливи. Важливо також пам'ятати, що не існує «пустого майбутнього» (empty future), що чекає на заповнення. Майбутнє пов'язано з «минулими» (pasts) та їхніми взаємозалежними траєкторіями (Urry, 2016, p. 190). Тобто пандемія посилює загрози та ризики соціальних змін, що вже існували та породжує нові. На цьому тлі й може розгортатися процес соціокультурної травми пандемії. П. Штомпка виділяє наступні умови травмогенності соціальної зміни: її раптовість, швидкість (або досягнення порогу насичення); широта, всебічність соціальної зміни; специфічний зміст, радикальність; неочікуваність (Sztompka, 2000, p. 8). Очевидно, що пандемія COVID-19 є травматичною зміною для кожного окремого суспільства.

П. Штомпка відрізняє структурну травму, що впливає на соціальну структуру суспільства (наприклад веде до атомізації та індивідуалізації соціального життя), та культурну травму, що впливає на цінності

та норми, ролі та очікування, ідеї та погляди, визначення ситуацій та дискурси, призводить до травматичних змін життєвого світу. У випадку пандемії COVID-19 в українському суспільстві соціальна структура зазнала впливу через безробіття, погіршення соціального статусу багатьох членів суспільства, зростання нерівності, відсутність трудової мобільності в інші країни, крах малого бізнесу тощо. Пандемія спричинила культурну дезорієнтацію, порушення та дислокацію звичних способів дії та мислення. Ми вважаємо доречним використовувати позицію соціокультурного підходу (нерозривну тріаду індивіду, суспільства, культури за П. Сорокіним), щоб визначати соціокультурну травму у її єдності та аналізувати можливості розгортання соціокультурної травми пандемії. У нашому аналізі ми використовуємо саме цей термін.

Однією з головних умов, які впливають на розгортання соціокультурної травми є різні форми нерівності, що характерні для глобального світу та для кожної окремої країни. Слід підкреслити, що становище в соціальній ієрархії та доступ до ресурсів (таких як фінанси, контроль за засобами масової інформації та інші) є вирішальними факторами для визначення досвіду людини щодо травми пандемії COVID-19. Згідно з аналізом перших наслідків коронавірусної кризи на збільшення бідності в Україні, проведеним Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України у 2020 році, рівень бідності в Україні зріс до 45 % у 2020 році (Вплив коронавірусної кризи на бідність: перші наслідки..., 2020, с. 10).

Соціальна нерівність, вразливість соціальної структури є необхідними, але недостатніми умовами для виникнення соціокультурної травми. Проявлення соціокультурних травм запускають тригери.

Переважно тригери породжуються тією ж основною силою, що саме і викликає соціокультурну дезорганізацію (Sztompka, 2000, р. 14). Важливо зауважити, що тригери можуть відрізнятися у різних суспільствах. Серед найбільш поширених тригерів є безробіття, бідність, нерівність, неефективність політичних еліт. Дію саме цих тригерів ми спостерігаємо у різних суспільствах під час пандемії.

Підкреслимо, що тригери лише запускають соціокультурні травми. Визначення травматичних подій, що запущені ними, як травми вирішальною мірою залежить від репрезентації та інтерпретації в соціальній комунікації. Саме у соціальній комунікації відбувається конструювання соціокультурної травми. Якщо люди визначають ситуацію як реальну, вона стає реальною за своїми наслідками (Теорема Томаса). Однак П. Штомпка застерігає, що за тією самою теоремою події або ситуації, що об'єктивно мають значний травматичний потенціал можуть не привести до фактичної травми, оскільки вони раціоналізовані, інтерпретовані шляхами, котрі роблять їх невидимими, нешкідливими, навіть корисними (Sztompka, 2000, р. 15), або вони можуть бути репрезентовані як приватний досвід.

Так, А. Траверзо та М. Бродерік підкреслюють, що медичні конотації терміну «травма» дозволяють психологізацію й, відтак, деполітизацію дискусій щодо соціоісторичного феномену травми та його репрезентації. Однією з технік досягнення цієї мети є «травматичний кітч» (trauma kitsch). «Травматичний кітч» оминає соціоекономічний контекст нерівності, пригнічення, віктимізації, насильства через репрезентацію цих суто політичних та соціокультурних тем як індивідуальних трагедій, та як результат викликає лише сльозливу сентиментальність (Gibbs, 2014, р. 22). Означені технології дозволяють так само деполітизувати травму пандемії.

Отже, на травматичні події можлива індивідуальна відповідь, відповідь на рівні соціальної групи чи суспільна відповідь. Якщо травма інтерпретується на рівні індивіду (сім'ї) відбувається індивідуалізація та приватизація травми. Відповідно інтерпретація на рівні групи може призвести до її визнання як соціокультурної травми для групи. Може виникати контрнарратив щодо офіційного нарративу влади, посилюватися фрагментація суспільства. Травма зберігається в індивідуальній (сімейній) пам'яті, груповій пам'яті, суспільній пам'яті. Вона залишається живою. Така травма є «потенційною» (Р. Айерман) та має потенціал постати як соціокультурна травма з появою нових лідерів суспільної думки,

нових суспільних рухів, нових політичних партій, або її актуалізації у діяльності чинних лідерів, рухів, партій.

Травматичні події, страждання медіатизуються через символічні репрезентації, що каналізують міцні людські емоції. Символічні та емоційні сили соціальних груп утворюють ефекти у світах моралі, істотності, організації, що змінюють історію (Narrating trauma: on the impact of collective suffering, 2016, p. xi). Р. Айерман операціоналізував поняття культурної травми як публічний дискурс, в рамках якого дебатовуються фундаментальні основи колективної ідентичності, що існує. Р. Айерман зазначає, що він поєднує реалістичну перспективу розриву соціальної тканини (tear in the social fabric) з конструктивістською перспективою, у межах якої відбувається інтерпретація цього розриву групами, що конкурують у соціальній комунікації. Розгортається «драма травми» («trauma drama») (Eyerman, 2019, p. 5–6).

Отже, роль нарації та медіатизованої репрезентації є вирішальними для концептуалізації соціокультурної травми. Причому колективна нарація травми є відносно незалежною щодо індивідуального досвіду. Виникає змагання інтерпретацій того, що дійсно відбулося, у призначенні відповідальних, у розробці стратегій відновлення «розриву соціальної тканини». Дж. Александер зауважує, що у змаганні інтерпретацій можуть з'явитися нові ідеології та нові інтереси, що або відновлять соціальну тканину, або спровокують нове коло соціальних страждань (Narrating trauma: on the impact of collective suffering, 2016, p. xii).

Тож, визначення руйнівних подій як соціокультурної травми є контингентним результатом. Для компаративного аналізу умов, за яких визначення подій як соціокультурної травми є більш вірогідним Р. Айерман виділяє п'ять факторів, взаємодія яких визначає результат: таймінг, політичний контекст, дії влади, контент мас-медійних репрезентацій, присутність та продуктивність культурних агентів, що доносять інформацію (журналістів, діяльність яких виходить за межі мас-медіа; культурних авторитетів) (Eyerman,

2011, p. 6–7). Мас-медіа збуджують або заспокоюють реакцію їхньої аудиторії, а також інтерпретують діяльність влади, думки публічних авторитетів.

Якщо у конкурентній боротьбі інтерпретацій травматичні події визнані як соціокультурна травма, попри болісність вона може постати силою соціального становлення. Однак важливо підкреслити, що соціокультурна травма не обов'язково є креативною силою. Навпаки, вона може ініціювати порочну спіраль культурної деструкції, що самопосилюється (self-amplifying vicious spiral of cultural destruction). Травматичні симптоми стають більш загрозливими, поглиблюється культурна некомпетентність та дезорієнтація, паралізовано соціальний активізм, широко поширена недовіра, апатія, песимізм ведуть до втрати культурної ідентичності. Культурні травми можуть відчувати кілька поколінь. У довгостроковій перспективі це призведе до колапсу культури та дисперсії суспільства (Sztompka, 2000, p. 43).

Важливими є висновки П. Штомпки щодо фактів, що дозволяють казати, що суспільство пережило травму та вийшло з неї. За П. Штомпкою польське суспільство доволі швидко вийшло з посткомуністичної культурної травми вже у середині 90-х років ХХ століття. Він підтверджує свій висновок наступними фактами: широке сприйняття успіху демократичних та ринкових реформ, економічне зростання на макро- та мікрорівні, зростання у людей почуття захищеності та підтримки та інше (Sztompka, 2000, p. 39–42).

Пандемія у своїй глобальності постане перед кожним суспільством як суто конкретний виклик у специфічному історичному, соціокультурному, політичному контексті. Отже, кожне суспільство для себе буде визначати її зміст та травматичність. Найбільш визнана точка зору, що ми не можемо порівняти першу глобальну пандемію з якимось історичним досвідом, але якщо все ж таки порівнюємо, то з досвідом Другої світової війни (Schwab, & Malleret, 2020).

Соціокультурні травми переважно досліджуються ретроспективно. Однак можливе й дослідження травми відразу після травматичних подій. Прикладом

такого підходу є есе Н. Смелзера щодо подій 9/11 (Smelser, 2004). У сучасній ситуації дослідники зробили спробу аналізу впливу травматичних подій, пов'язаних з боротьбою з пандемією, не після, а у процесі розвитку подій. Відразу зауважимо, що відсутність історичного досвіду, неспроможність спрогнозувати розвиток подій (навіть тривалість у часі) та їхні комплексні наслідки в усіх сферах життя можуть провокувати передчасні висновки. Так у 2020 році Н. Деметзіс та Р. Айерман зробили висновок, що наслідки пандемії не постануть соціокультурною травмою для Греції та Швеції (Demetzis, Eyerman, 2020). Можливо в перспективі вони нададуть іншу оцінку подій.

У ситуації пандемії швидко знайти й одногласно призначити винного не вдалося. Спроби звинуватити Китай чи Всесвітню організацію охорони здоров'я у приховуванні інформації, помилкових невчасних діях не знайшли загальної підтримки. Однак можна з упевненістю сказати, що через загострення китайсько-американських відносин ці дві країни продовжуватимуть звинувачувати одна одну у причетності до штучного походження вірусу та використовувати мобілізаційний потенціал таких звинувачень для досягнення своїх цілей.

Дорікання вірусу як такого, поведуть нас шляхом екологічної безпеки, нагадають про екологічні наслідки освоєння дикої природи, зменшення лісів, ареалів проживання диких тварин, що веде до зростання контактів людини з дикими тваринами, збільшує шанси передачі вірусів (а їх більше ніж COVID-19), котра не відбулася б за інших умов. Це надважлива глобальна дискусія, на яку в умовах пандемії у національних держав вочевидь не вистачає ресурсів.

Насправді для більшості людей під час пандемії травматичним виявляється досвід локдауну та інших обмежувальних заходів, тобто діяльність урядів країн. Дж. Александер та Ф. Сміт звертають увагу саме на дії політичної влади під час боротьби з пандемією. Досвід локдауну є фактично досвідом надзвичайного стану. Тобто виникає складне питання щодо відповідності дій урядів масштабу загроз, легітимності порушення прав громадян. Дж. Александер та Ф. Сміт підкреслюють, що влада

символів не обов'язково йде за юридичною владою. Для уряду діяти ефективно це контролювати національний нарратив. Уряд, за Дж. Александером та Ф. Смітом, хоче не тільки розповісти свою історію, але й розмістити себе посеред неї у якості головного героїчного дієвця, котрий ще й цілком заслуговує довіри. У таких «історіях» добрі люди переживають кризу, стають здоровими, повертаються до нормальності завдяки ефективним діям уряду та мужності. Однак бажана «історія успіху» та реальність розійшлися різною мірою у більшості країн (Alexander, Smith, 2020).

Боротьба с пандемією має потенціал постати як соціокультурна травма навіть для країн світових лідерів. У такий спосіб Дж. Александер висловився щодо культурної травми для США через втрату ідентичності найсильнішої країни у світі. Те саме стосується й інших країн «Великої сімки».

Країни-лідери глобального світу не змогли надати приклад ефективної боротьби з пандемією. Президент Д. Трамп не перетворився на героя боротьби з COVID-19, що значною мірою вплинуло на виборчу кампанію у США 2020 року. Уряд США під час першої хвилі розповсюдження вірусу (на початку 2020 року) намагався зберегти економіку та втратив час, так само як і велика кількість урядів інших розвинених країн (Alexander, Smith, 2020, p. 265–266).

Небезпечною тенденцією, за висновком Дж. Александера та Ф. Сміта, є розповсюдження ідеї, що тільки авторитарні уряди можуть контролювати розгортання пандемій. Це основний медійний нарратив у Китаї (включаючи нарратив програшу США). Небезпека, на яку вказує Дж. Александер, не безпідставна. Адже локдаун обмежує права та свободи громадян і є фактично авторитарним заходом, що став загально поширеним (Alexander, Smith, 2020).

Менш відомі приклади успіхів демократичних країн у боротьбі із пандемією. У цьому зв'язку важливим є досвід демократичного Тайваню, що доводить, що демократичні нації теж можуть бути успішними. Тайвань пережив соціокультурну травму провалу боротьби з епідемією SARS у 2004 році. Травма погрозувала національній ідентичності сучасної, незалежної, демократичної нації.

Але вона надихнула на глибокі та значні реформи. Відповідно зараз національна солідарність та соціальна довіра превалювали (Alexander, Smith, 2020, p. 266–267).

Розгляд соціокультурної травми у розвитку потребує аналізу вакцинації. На наш погляд, знову треба розглядати досвід кожної окремої країни. Наприклад, США та Велика Британія демонструють стрімкі кампанії вакцинації, які повинні дозволити «відкрити» економіку та нормальне повсякденне життя (хоча контури нової «нормальності» поки що не окреслені). За умов успіху вони можуть стати початком виходу з травми. Для країн ЄС навпаки сама вакцинація загрожує стати новою травмою через неефективність її організації.

Чи буде пандемія в Україні визначена як культурна травма? Не виникає сумнівів щодо трагічних подій, кризових станів викликаних пандемією в нашому суспільстві. Водночас ми не спостерігаємо соціальне конструювання соціокультурної травми пандемії. Події постають травматичними тільки якщо вони визначаються як такі чисельними групами, посилюються завдяки комунікації, публічним дебатам, кристалізуються в ідеологіях партій чи рухів. Мас-медіа в Україні здебільш контролюються впливовими соціальними групами. Відповідно конкуренція інтерпретацій подій у «процесі травми» відповідає загальним стратегіям власників. Ми не бачимо у нашому суспільстві солідарності щодо травматичності пандемії для усього суспільства. У нас відсутні й символічні фігури національної єдності (як от монарх). Поки не відбувається й конструювання групових соціокультурних травм пандемії. Травматичний довід індивідуалізовано.

П. Штомпка підкреслює, що інтерпретація травматичних подій не відбувається у смисловому вакуумі. Суспільство використовує наявні значення, що вже закодовані у спільну культуру (Sztompka, 2000, p. 14). Переживання досвіду пандемії не викликало в нашому суспільстві кризи ідентичності через відчуження від влади. Українське суспільство тривалий час травмоване розчаруванням у політичних елітах. Українці не зіткнулися з новою ситуацією: вони здебільшого сподіваються лише на себе та на найближче оточення. Відсутність достатньої підтримки з

боку держави, невідповідність дій владоможців під час пандемії, невизначені перспективи вакцинації не стали для українського суспільства нічим новим.

Для багатьох видів травм економічний та політичний капітал стають силами, що амортизують, ізолюють від травм (Sztompka, 2000, p. 17). Як в глобальному просторі між країнами, так і в кожній окремій країні загострюються питання нерівності. Деякі соціальні групи та спільноти постраждали від пандемії та її наслідків більшою мірою, що провокує соціальне невдоволення (Health Equity Consideration). У суспільстві подібні реакції на травматичні події дозволяють окремим членам даної соціальної групи отримати додаткові підтвердження своєї колективної ідентичності. Травматичні події можуть навіть зміцнити колективну ідентичність тих, хто пережив травму, та збільшити мобілізаційний потенціал соціальної групи. Це означає, що травма може не тільки об'єднати групу, але вона також може підкреслити її диференціацію від інших груп – «груп, які не мають нашого досвіду травми», «груп, які винні в нашому досвіді травми» тощо. Порядок денний груп може бути перетворений на політичний у бурхливий період виборів. Прикладом такої трансформації є рух «Життя чорних має значення» (BLM). BLM був утворений у 2013 році. Але його соціальний та політичний вплив надзвичайно зріс у 2020 році в контексті президентських виборів у США.

В Україні питання нерівності й через це питання пошуку справедливості стоять дуже гостро. Можна із впевненістю казати, що у світі загалом і в Україні зокрема поняття справедливості набуває політичного потенціалу.

Основною причиною, що на наш погляд зараз знімає з суспільного порядку денного питання травми пандемії в Україні, є травма війни та втрати Криму у 2014 році. Дж. Александер наголошує важливість висновку К. Томпсон щодо запуску та дії спіралі сигніфікації (spiral of signification) (Narrating trauma: on the impact of collective suffering, 2016, p. 12). Завдяки спіралі сигніфікації у суспільстві утверджується головний нарратив, що поглинає інші. Травма війни, а не пандемія та її комплексні наслідки є таким нарративом у нашому суспільстві.

Висновки.

Спрогнозувати розвиток вірусу не вдається. Висновки щодо подій, що стрімко розгортаються, без можливості передбачити їхні кінцеві результати завжди темпорально та просторово обмежені.

На даний час, можна стверджувати, що пандемія та її комплексні наслідки можуть призвести до конструювання соціокультурної травми, що за своїм конкретним змістом буде відрізнятися у різних суспільствах та для різних соціальних груп. Остаточне визначення травматичних подій як травм залежить від їхньої репрезентації та інтерпретації в соціальній комунікації. Саме можливість конструювання за умов наявності інтересу перетворює травматичний життєвий досвід пандемії у «потенційну травму». Причому чисельні інтерпретації можуть звертатися до різних аспектів реального досвіду травми. Підкреслимо, що травматичні наслідки пандемії визнані як соціокультурна травма можуть постати силою соціального становлення. Може бути розроблена та розгорнута всебічна програми

дій та відповідного реформування щодо оновлення суспільства. Водночас у кожному суспільстві боротьба інтерпретацій так чи інакше точиться навколо відповідності дії уповноважених осіб щодо боротьби з пандемією, тобто відбувається політизація цих питань, з'являється можливість активізації прихильників. Особливо спокусливою можливістю актуалізації «потенційних травм» стає в умовах виборів. Ми вже спостерігали вплив травми пандемії на виборчі перегони у США у 2020 році, будемо стежити за парламентськими виборами у Німеччині у вересні 2021 року.

Отже, в Україні соціокультурна травма COVID-19 зараз існує як «потенційна травма». Актуалізація цієї травми може повести нас як важким шляхом комплексного оновлення суспільного життя, так і шляхом використання її у політичній боротьбі. Колективна пам'ять українців про травматичні події пандемії може перетворитися на капітал, за володіння яким наявні або нові політичні сили поведуть змагання в майбутньому.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Александрова М. Колективізація як культурна травма. *Культура України*. 2016. Вип. 52. С. 232–241.
- Вплив коронавірусної кризи на бідність: перші наслідки для України / Черенько Л.М., Полякова С.В., Шишкін В.С., Реут А.Г., Васильєв О.А., Когатько Ю.Л., Заяць В.С., Клименко Ю.А., Новосільська Т.В.; Нац. акад. наук Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. – Київ, 2020. URL: https://idss.org.ua/archiv/poverty_forecast.pdf
- Міхно Н.К. Проекції культурної травми в просторі повсякденності: до питання візуальної презентації дискурсу війни в міському просторі. *Габітус*. 2020. Вип. 11. С. 61–66. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.11.10>
- Огієнко В.І. Історична травма Голодомору: проблема, гіпотеза та методологія дослідження. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 6. С. 145–156.
- Огієнко В.І. Культурна травма у сучасній зарубіжній історіографії: концепт та метод. *Національна та історична пам'ять*. 2011. Вип. 1. С. 148–160.
- Суший О. Проблема колективної травми в українському соціумі та пошук стратегій її опанування. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2014. Вип. 6 (74). С. 18–32.
- Alexander C. Jeffrey, Smith Philip. COVID – 19 and symbolic action: global pandemic as code, narrative, and cultural performance. *American Journal of Cultural Sociology*. 2020. 8. URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41290-020-00123-w>
- Demetis N., Eyerman R. Covid – 19 as cultural trauma. *American Journal of Cultural Sociology*. 2020. 8. URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41290-020-00123-w>
- Eyerman R. *Memory, Trauma, and Identity*. Palgrave Macmillan. 2019. 213 p.
- Eyerman R. *The Cultural Sociology of Political Assassination: From MLK and RFK to Fortuyn and Van Gogh*. Palgrave Macmillan US. 2011. 206 p.
- Gibbs A. *Contemporary American Trauma Narratives*. Edinburgh University press. 2014. 264 p.
- Health Equity Consideration and Racial and Ethnic Minority Groups. URL: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/community/health-equity/race-ethnicity.html>
- Narrating trauma: on the impact of collective suffering / Edited by Ron Eyerman, Jeffrey C. Alexander, and Elizabeth Butler Breese. 2016. N.Y.: Routledge. 336 p.
- Schwab K., Malleret T. COVID-19: The Great Reset. Forum Publishing. 2020. URL: <http://reparti.free.fr/schwab2020.pdf>
- Smelser N.J. Epilogue: September 11, 2001, as Cultural Trauma. In *Cultural Trauma and Collective Identity* by Alexander J.C., Eyerman R., Giesen B., Smelser N.J., Sztompka P. University of California Press. 2004. P. 264–282.

Sztompka P. The ambivalence of social change: Triumph or trauma? WZB Discussion Paper. 2000. No. P 00-001. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/50259/1/330535307.pdf>
Urry J. What is the Future? Cambridge: Polity Press. 2016. 226 p.

REFERENCES

- Aleksandrova, M. (2016) Kolektivizaciya yak kulturna travma [Collectivization as a cultural trauma] *Kultura Ukrayini*. 52, 232–241 [in Ukrainian].
- Vpliv koronavirusnoyi krizi na bidnist: pershi naslidki dlya Ukrayini [The impact of the coronavirus crisis on poverty: the first consequences for Ukraine] / Cherenko L.M., Polyakova S.V., Shishkin V.S., Reut A.G., Vasilyev O.A., Kogatko Yu.L., Zayac V.S., Klimenko Yu.A., Novosilska T.V.; *Nac. akad. nauk Ukr., In-t demogr. ta soc. doslidzh. im. M.V. Ptuhi*. Kiyiv, 2020. Retrieved from https://idss.org.ua/arhiv/poverty_forecast.pdf [in Ukrainian].
- Mihno, N. K. (2020) Proekciyi kulturnoyi travmi v prostori povsyakdenosti: do pitannya vizualnoyi prezentaciyi diskursu vijni v miskomu prostori [Projections of cultural trauma in the space of everyday life: to the question of visual presentation of the discourse of war in the urban space]. *Gabitus*. 11, 61–66. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.11.10> [in Ukrainian].
- Ogiyenko, V. I. (2013) Istorichna travma Golodomoru: problema, gipoteza ta metodologiya doslidzhennya [Historical trauma of the Holodomor: problem, hypothesis and research methodology]. *Nacionalna ta istorichna pam'yat*. 6, 145–156 [in Ukrainian].
- Ogiyenko, V. I. (2011) Kulturna travma u suchasnij zarubizhnij istoriografii: koncept ta metod [Cultural trauma in modern foreign historiography: concept and method]. *Nacionalna ta istorichna pam'yat*. 1, 148–160 [in Ukrainian].
- Sushij, O. (2014) Problema kolektivnoyi travmi v ukrajinskomu sociumi ta poshuk strategij yiyi opanuvannya [The problem of collective trauma in Ukrainian society and the search for strategies to master it]. *Naukovi zapiski IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrayini*. 6 (74), 18–32 [in Ukrainian].
- Alexander, C. J., & Smith, Ph. (2020) COVID – 19 and symbolic action: global pandemic as code, narrative, and cultural performance. *American Journal of Cultural Sociology*. 8. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1057/s41290-020-00123-w>
- Demetzi, N., & Eyerman, R. (2020) Covid – 19 as cultural trauma. *American Journal of Cultural Sociology*. 8. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1057/s41290-020-00123-w>
- Eyerman, R. (2019). *Memory, Trauma and Identity*. Palgrave Macmillan.
- Eyerman, R. (2011) *The Cultural Sociology of Political Assassination: From MLK and RFK to Fortuyn and Van Gogh*. Palgrave Macmillan US.
- Gibbs, A. (2014) *Contemporary American Trauma Narratives*. Edinburgh University press. 264 p.
- Health Equity Consideration and Racial and Ethnic Minority Groups. Retrieved from <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/community/health-equity/race-ethnicity.html>
- Narrating trauma: on the impact of collective suffering / Edited by Ron Eyerman, Jeffrey C. Alexander, and Elizabeth Butler Breese. 2016. N.Y.: Routledge.
- Schwab, K., & Malleret, T. (2020). *COVID-19: The Great Reset*. Forum Publishing. Retrieved from <http://reparti.free.fr/schwab2020.pdf>
- Smelser, N. J. (2004) Epilogue: September 11, 2001, as Cultural Trauma. In *Cultural Trauma and Collective Identity* by Alexander J. C., Eyerman R., Giesen B., Smelser N.J., & Sztompka P. University of California Press. P. 264–282.
- Sztompka, P. (2000) The ambivalence of social change: Triumph or trauma? WZB Discussion Paper. No. P 00-001. Retrieved from <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/50259/1/330535307.pdf>
- Urry, J. (2016) *What is the Future?* Cambridge: Polity Press. 226 p.

Radionova Iryna

Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0002-8863-7609>, radionova.irina@gmail.com

Стаття надійшла / Article arrived: 28.05.21

Схвалено до друку / Accepted: 29.06.21